

Harangoznak délre, avagy: harangozunk, harangozgatunk II.

Folyóiratunk májusi számában (*Híd*, 70[2006] No 5. 115–119.) harapós jellegű kommentárt tettünk közzé, melyben (az akkor még közeledő) nándorfehérvári diadal évfordulója kapcsán áttekintettük (az addig) tudomásunkra jutott hazai és anyaországi cikk- és dolgozatrészleteket, melyekben a szerzők a déli harangszóval kapcsolatos ismereteiket, elképzeléseiket adták közre. Mint az idézetekből láthatóvá vált, igen tarka és változatos kép kerekedett ki e magyar szempontból hallatlanul izgalmas kampanológiai kérdés kapcsán. Vagyis: a több évszázad óta (?) közkézen és közzsájon forgó „magyarázatok” szinte alig értettek egyet bármiben is, legalábbis ami a tényálladékot illeti.

Mindennek konstatálása után bátorkodtunk utalni az olvasás- és tájékozódáshiányra, s néhány pontban már előre elárultuk a kérdéssel esetleg később foglalkozók számára, hogy a déli harangszóval összefüggésben mi az, amivel majdan nem érdemes foglalkozni, mivel a valós tényekkel köszönő viszonyban sincsenek. Egészséges borúlátásunk azt is kimondatta velünk, hogy – mivel kommentárunkat (sem) fogja senki elolvasni – az esztendő másik felében is vígan tovább fogják egyesek nyúzni a déli harangszót, talán még az évfordulós ünneplések lecsengése után is. Ígértük továbbá, hogy a *Híd* decemberi számában újra elővesszük a problematikát, áttekintjük a közben (várható) újabb dolgozatokat, s az Olvasó elé tárjuk azt az alapvető irodalmat is, aminek áttanulmányozásával akár a cikkírók, akár pedig a folyóirat olvasói megnyugtató képet kaphatnak a déli harangszó ügyeiről.

Jelentem a kedves Olvasónak, hogy a nándorfehérvári diadal 550. évfordulója ez év július 22-én lezajlott, kisdud közösségünk a jubileumot többféle formában megünnepelte: folyóirataink, lapjaink is ünnepeltek, központi ünnepség is volt a Kalemegdánon, vagyis a belgrádi várban. Néhány előadásnak, beszélgetésnek, tanácskozásnak is ez volt a témája, sőt kortyintás is történt

a győzedelmes törökverők dicsőségét ünnepelendő. Arról is beszámolhatunk az Olvasónak, hogy jövendölésünk (ami egyébként nem tekinthető meglepetésnek, hiszen táltosnak születünk) ugyancsak bevált, s hazai sajtónk tovább taglalta a déli harangszó kérdését, fittyet hányva természetesen mindarra, amit folyóiratunk említett számában megírtunk, s arra is, amit a kérdés alapvető irodalma már jóval előbb a széles olvasóközönség tudomására hozott. (Hogy – úgy tűnik – valakik mégis tájékozódtak a déli harangszó mibenléte felől, azt a kalemegdáni központi ünnepség megbicsaklott koreográfiája látszik bizonyítani. Erről később.) Előkerültek további anyaországi magyarázatok és elképzelések is, melyek akár régebbiek, akár e jubileumi esztendőben születtek.

Lássuk tehát az alábbiakban, hogy május eleje óta, amikor a magunk cikke elkészült és sajtó alá került, miképpen értelmezte sajtónk a déli harangszót, s tárta az olvasók elé. A szerzőket (hazaiakat) most sem nevezzük meg; akit érdekel, a dolgozatok visszakeresésével ezt ezúttal is megállapíthatja.

A „Vajdasági honismereti szemle” alcímet viselő, nyomdai kivitelezése tekintetében egyébként pompázatos folyóiratunk ünnepi különszámot bocsátott ki, melyben néhány helyen a déli harangszó mibenléte is szóba kerül. Idézzük ezeket:

1. „Ebben, az izgalmaktól felkorbácsolt légkörben adta ki III. Calixtus pápa a Bulla oratorium [sic!] néven ismertté vált bullát, melyben elrendelte: minden igaz keresztény mondjon imát az üstökös képében megjelent ördög és a pogány török ellen. Azt is meghagyta továbbá, hogy az addig szokásos reggeli és esti harangszó között déltájban háromszor kongassák meg a harangokat. [...] A nándorfehérvári győzelem azonban korrigálta az eredeti jelentést és értelmezést. [...] Mindez arra készítette a pápát, hogy módosítson korábbi bulláján. A Szentatya az új bullában már arról írt, hogy – mivel Isten győzelemre segítette a keresztények fegyvereit – a déli harangszó alatt elmondott könyörgések egyben a hálaadás imái is legyenek. [...] Így alakult át lassacskán az eredetileg könyörgésre szólító harangszó a győzelemért való hálaadás harangszavává.”

Forrás: Bácsország, 2006. No 2. 18.

Kommentár: 1. A pápa nem beszél bullájában üstökös képében megjelent ördögről; 2. Nem rendelt el „deltájban” harangozást; 3. Nem módosított bulláján, s nem adott ki helyette újat, mely hálaadásra minősíthette volna a harangszót, főleg nem a „deltájbanit”. 4. A bulla címe: Bulla orationum. Ez majd a későbbiekben idézendő bullarészletből látható lesz.

2. „A kereszties háború iránti buzgalom felkeltésére a pápa [III. Callixtus – írásmód a szerző szerint! – J. K.] új, déli imát rendelt el, melyet a keresztény fegyverek győzelméért kellett minden délben elmondani. Elvégzésére a híveket harangszó figyelmeztette.” „A nándorfehérvári győzelem emlékét idézi a déli harangszó.”

Forrás: Bácsország, 2006. No 2. 37. és 39., 7. jegyzet.

Kommentár: 1. Nem tartható meglepetésnek, ha egy déli imát minden délben kellett elimádkozni. Történetileg Calixtus esetében nem déli imáról volt szó. 2. Nem a nándorfehérvári diadal emlékét idézi a déli harangszó.

3. [Kapisztrán keresztesei, valamint Hunyadi hadvezéri tehetsége és magyarjainak vitézsége vívta ki] „a nándorfehérvári győzelmet, mely minden időkre összefügg a déli harangszó hangzásával”. Továbbá: „Ez a fényes diadal hosszú időre elhárította az országtól a török veszedelmet. A pápa maga is olyan nagy jelentőséget tulajdonított neki, hogy emlékezetére elrendelte a déli harangszót.”

Forrás: Magyar Szó–Tarka Világ, 2006. júl. 13. 4–5.

Kommentár: Mivel ez az idézet ugyanattól a szerzőtől származik, mint a 2. pontban idézett, nem meglepő, hogy mondatai szó szerint megegyeznek. Itt csupán az attól eltérő részt emeltük ki. Mint már említettük: a nándorfehérvári diadal nem függ össze a déli harangszóval, de még annak hangzásával sem. Továbbá: a pápa nem ennek emlékezetére rendelte el a déli harangszót, főként nem a délit, tekintettel arra, hogy III. Calixtus – mert róla van szó – nem is rendelt el déli harangszót.

4. „A nándorfehérvári győzelem emlékére III. Callistus [sic!] pápa elrendelte az egész keresztény világ számára a DÉLI HARANGSZÓT. Tulajdonképpen a déli harangszó jubileuma van. Mi, magyar katolikusok a déli harangszót nemzetünk kitüntetésének tekintjük. Legyünk hűek őseinkhez...”

Forrás: Hírvidő, 5(2006) No 29. 2006. 07. 23. 1.

Kommentár: Szomorú, hogy az előbbi idézet egyetlen mondata sem fedti a történeti tényeket, még a pápa nevének írásmódja sem. Talán az utolsó félmondat tartalma lehetne megszívlelendő.

5. „A sokszoros török túlerő ellenére magyar győzelem született 1456. július 21-én, 550 esztendeje. Hunyadi János győzelmének emlékére kondulnak meg minden délben a harangok. Vajon hányan vagyunk még, akik ezt tudjuk? Kiért szól a harang? – kérdeztük a héten.”

Forrás: Hét Nap, 2006. július 19. 6.

Kommentár: A győzelem időpontja: július 22. A harangok nem Hunyadi (és Kapisztrán és a keresztések, magyar és idegen katonák, zsoldosok stb.) győzelmének emlékére kondulnak meg minden délben. Ezt mint az itt idézett példatár, s a májusban idézett példatár is szépen bizonyítja, elég sokan így tudják, tévesen. Az idézet ahhoz a kopfhoz tartozik, melyet nevezett hetilap *Kiért szól a harang?* című körkérdéséhez illesztett. Következzenek részletek a megkérdezettek válaszaiból.

6. „A déli harangszó pedig, amelyet III. Calixtus pápa még 1456. június 29-én elrendelt a Nándorfehérvár elleni török támadás kivédésére irányuló

könyörgésként, a diadal után a győzelem jelképe lett. 1456. július 22-e óta – immár 550 éve – minden délben, minden templomban a nándorfehérvári diadal emlékére kondulnak meg a harangok, és hirdetik Hunyadi János és a nándorfehérvári védők hősiességét.”

Forrás: Hét Nap, 2006. július 19. 6.

Kommentár: A válaszadó hitoktató. III. Calixtus Imabullája korántsem a Nándorfehérvár elleni támadás „kivédésére irányuló könyörgésként” fogalmazódott meg, hanem a Teremtő segítségét kérte a török ellen, s a keresztényeket buzgó imára szólította fel. A harangok nem 1456. július 22-e óta szólalnak meg minden délben, s nem is minden templomban, s nem is Hunyadi hősiességét hirdetik.

7. „A déli harangszó Hunyadi Jánosnak, a törökök ellen vívott nándorfehérvári csata győzelmét idézi. E győzelem emlékére szólnak délben a harangok.”

Forrás: Hét Nap, 2006. július 19. 6.

Kommentár: A válaszadó nyugdíjas. Idézett első mondata zűrzavaros, mintha maga sem értené, mit akart mondani. Nyilván nem jól értette a szájába rágott közlendőt. A mondatok tartalma nem felel meg a valóságnak.

8. „1456. június 29-én hirdette ki III. Calixtus pápa Imabulláját, amelyben elrendelte: minden templomban mondjanak imát a pogányok ellen, délben pedig háromszor kongassák meg a harangokat...” Továbbá: „A közhiedelem szerint a déli harangszó a nándorfehérvári győzelem emlékére szól. A történelmi feljegyzések szerint egyszerre érkezett meg Európa városaiba a győzelem híre és a pápai levél. Ezért húzták/húzzák meg a harangokat azóta délben is.”

Forrás: Hét Nap, 2006. július 19. 6.

Kommentár: A válaszadó tanítónő-hitoktató. Mondatai bizonyos tájékozottságot tanúsítanak; a közhiedelem kapcsán tett megállapítása helyes, utolsó idézett mondata azonban nem elég pontos fogalmazású. Calixtus azonban nem szól bullájában arról, hogy „délben pedig háromszor kongassák meg a harangokat”. A déli időpontról csak jóval később lesz szó, de akkor már az aggastyán III. Calixtus nem élt.

További recens megnyilatkozás nem került elénk, melyben itteni illetőségű hírlapíró, megkérdezett hetilapolvasó vagy történész szakértett volna írott formában a déli harangszó kérdéséről. Tehát úgy vesszük, hogy a probléma ügye ebben a vonatkozásban kimerült.

Mielőtt áttekintենék a déli harangszóról íródott anyaországi megnyilatkozásokat, melyek időközben jutottak tudomásunkra, bemutatunk még két hazai vonatkozást. Ezeknek kihagyása ebből a díszes panorámából nem lenne indokolt, hisz nem tenné teljessé (teljesebbé) az önmagunkról alkotható nem túl hízelgő képet, legalábbis művelődéstörténeti tájékozottságunk tekin-

teében. S arra is utalhatnak, hogy az időnként könnyű kézzel odakanyarított megélhetési musz-szövegek mögötti tűzijátékos műveltségfitogatásunk sem mindig takar(t) elemi tájékozottságot.

9. „De már az az állítás, hogy Mátyás király templomában Hunyadi győzelme óta minden délben megszólalnak a harangok, némi kiegészítésre szorul. Mert nem csak ott szólalnak meg a magyar harangok délben, s igazán csak mellékesen tennénk hozzá, hogy Hunyadi ezt a nevezetes győzelmét az egykori Nándorfehérvárnál, a mai Belgrádnál aratta a török felett, amit viszont már barátságból és hangulatkeltésből sem lett volna szabad elhallgatni. Csakhogy erről a riport íróját valószínűleg nem informálták.”

Forrás: Herceg János: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok II.* Összegyűjtötte stb. Pastyik László. Beograd, 2001. 696.

Kommentár: A *Budapesti rejtelmek* című cikk eredetileg a *Hét Napban* jelent meg 1970. II. 13-án. Ebben a néhai író-hírlapíró akkor egy „nemrég” megjelent riportot ismertet az egyik belgrádi napilapból. (A riportot egyszer meg kellene keresni.) A „lelkes riport” pesti beszámoló, melyben az előbbi idézetben (Herceg által kommentált) adatok is szerepelnek. A riportert tehát Pesten tájékoztatták arról, hogy „Hunyadi győzelme óta minden délben megszólalnak a harangok” (a Mátyás-templomban), s ezt egészítette ki Herceg azzal, hogy nem csak ott szólalnak meg a magyar harangok délben. S hozzáteszi, hogy Hunyadi Nándorfehérvárnál diadalmaskodott. Mindebből az állapítható meg, hogy a Belgrádban megjelent pesti riport, s az azt kommentáló írónk is az előbbieken (és a mi kommentárunk első részében) már többször kétségbe vont és cáfolt téves elképzelést vallotta a déli harangszó eredetéről. Az azonban kiolvasható néhai írónk cikkéből, hogy a (nyilván szerb) belgrádi riporternak halvány fogalma sem volt sem a déli harangszóról, sem annak eredetéről, sem pedig Hunyadi Jánosról és a nándorfehérvári diadalról.

Fölöttébb elgondolkodtató és zűrzavaros továbbá az a verses formában közzétett szöveges termék, amely a *Hét Napban* látott napvilágot 2006. június 28-án. (Mint tudjuk, éppen másnap, tehát június 29-én volt 550. esztendeje, hogy III. Calixtus közzétette többször emlegetett nevezetes Imabulláját, melyet aztán – mint az előbbieken és korábban láthattuk – boldog-boldogtalan úgy értelmezett, ahogy éppen eszébe jutott, azzal természetesen, hogy a bulla szövegét sem eredetiben, sem valamely fordításban nem olvasta, sőt azt sem tudta, hogy az egyáltalán hol található.) A „*Mózsina Örzse Hunyadi Jánoshoz*” címet viselő elbeszélő költeménynek (?) álcázott szöveg, ha jobban megnézzük, voltaképpen stílusparódiának látszik, s Örzse asszony anyai aggódásának megfogalmazását rímelteti strófákba szedve. Hogy ki is lenne „jóságos magzata”, az egyébként alig derül ki egyértelműen, mert több megfogalmazásban is előfordul: nevezi „Hunyadvár Jánosom”-nak, „Havas-

földi Jankóm”-nak, „Szibinyanin fiam”-nak, sőt „jó oláh fiam”-nak is. A cím alapján azonban mégis (valószínűleg) Hunyadi Jánosról lehet szó.

Hogy miféle előzetes olvasmányok burjánozhattak a költő lelkében, midőn tollát az ihlet meglódította, azt nagyjából el lehet képzelni, de úgy tűnik, mindez nem eredményezett érthető (sőt megérthető) epikai jellegű (álfolklór) terméket. Ha mi költők lennénk, azért – részben és bizonyíthatóan havasalföldi móc származása ellenére – nem neveznénk Hunyadi János törökverő magyar hőst, korának egyik legzseniálisabb magyar hadvezérét, Magyarország történelmének (az összesen három közül) egyik kormányzóját, Hunyadi Mátyás magyar reneszánsz király apját, egyébként pénzsóvár, törtető, gátlás nélküli karrierista és analfabéta reneszánsz embert „oláh fiam”-nak. Hunyadi János (Vajk vagy Vojk nevű apját követve) vált magyarrá, s lett ugyanúgy a „hungarus” nemzet tagja, mint Oláh Miklós, Verancsics Antal, Ozorai Pipo (Filippo Scolari), vagy akár Luxemburgi Zsigmond magyar király és nyugat-római császár, hogy a többi magyarrá lett Horváthról, Dalmatáról, Oláhról, Tóthról, Rácról, Némethről ne is beszéljünk.

Hogy a Hunyadi János származáslegendájában szereplő hősnőnek, vagyis annak a havasalföldi kommunikációkészséges hamvas leányzónak, akinek Zsigmond királlyal eszközölt nyoszolyai tevékenysége következtében született volna Hunyadi János, mi volt a neve, tudjuk. Ez már Heltaiban is megvan: Morzsinai. Hogy azonban Hunyadi Jánosnak ki volt az anyja, azt nem tudjuk, sőt azt sem, hogy (Hunyadi) mikor született. Így tehát akár magyar is lehetett Vajk felesége, miután Zsigmond udvari vitézévé avansált, s Magyarországra költözött át a Havasalföldről és az ortodoxiából. Az itt tárgyalt hétnapos elbeszélő költemény Mózsina Örszéjének mikéntje tehát igazi talány.

Igen érdekes, továbbá, Hunyadi János esetében az is, hogy anyja „Szibinyanin fiam”-nak is nevezi. Hunyadi virtuális anyja szerbül is kikupálódott volna? Ez kevésbé valószínű, főleg annak fényében, hogy Hunyadi Jánost csupán a balkáni délszláv népköltészet hősepikája emlegeti (többek között) Sibinjanin Jankónak, de így is csak már felnőttkorában, törökverő kalandjait emlegetvén. Tehát még egy olyasmi a hétnapos elbeszélő költeményben, ami kissé vássa az ember fülét.

Harangoznak is továbbá az itt tárgyalt elbeszélő költeményben. S ez összefüggésbe van hozva III. Calixtusszal. Előbb ezt olvasni: „Itt jára Kapisztrán, csakúgy hajtogatva, / Hogy szólnak harangok s szólítanak délre.” (Az előbbi sorokban „egyetlen Jánosom” éppen léptét szaporítja „Nándornak elébe.”) Gondolom: itt Nándoron Nándorfehérvár értendő, ám délre szólító harangokról nem derül ki, hogy voltaképpen történeti tényként lenne-e ez kezelendő, avagy csupán az epikus valóság poetica licentiája. Ez is olvasható továbbá: „III. Callixtus zúgatja harangit, / pápai hívó szó a keresztény fülnek.” Hogy a pápának nem ez volt a neve, az még akár meg is bocsátható, hisz az ihlet

szent őrülete időnként több mássalhangzóra ragadtat(hat)ja a költőt, de hogy miért történik a harangok zúgatása, az nem derül ki. Ám a jelzett elbeszélő költemény sorainak további faggatása nem elengedhetetlen; elsősorban arra lehet példa, hogy a szabadkai tömbmagyarság költőt is bevetett a diadal évfordulójának megünneplésébe. Hogy a közzétett költői termékek mi köze Hunyadi Jánoshoz, a nándorfehérvári diadalhoz, s a poétikai átlényegítés megoldása tekintetében miféle hozadéka van nemzeti történelmünk hasonló (költői) szándékú átéléséhez, annak részletekbe menő vizsgálata az esztétika felkentjeinek szóló kihívás. Remélhető, hogy végül is valaki foglalkozik majd a kérdéssel.

Nem kevésbé tanulságos azoknak az anyaországi elképzeléseknek szemlélése sem, melyek a déli harangszó kapcsán ebben a jubileumi évben, vagy nem sokkal korábban, megfogalmazást nyertek. A sok tekintetben hasra csapó értelmezések és magyarázatok, akárcsak a nálunk megfogalmazottak, azt bizonyítják, hogy akik a déli harangszó kapcsán ezúttal is szakértettek, nem olvasták a kérdéskör releváns irodalmát, s azt a különböző korokban politikailag (államilag) elhintett és szorgalmazott értelmezést szajkózták tovább, ami legendának (folklorisztikailag pontosabban: eredetmagyarázó vagy történeti mondának) ugyan még elképzelhető, de az oknyomozó módon feltárt történeti valósággal köszönő viszonyban sincs. Lássuk tehát ezeket a megnyilatkozásokat is.

1. „Hogy a hívek el ne feledhessék szent kötelességüket, [az imádságot, III. Calixtus] egyben azt is elrendelte, hogy az összes katolikus templomban minden délben húzzák meg az imára hívó harangokat.” Továbbá: „A harangok 1456 óta minden délben megszólalnak minden keresztény országban. Az eredeti okot mindenütt elfeledték. Nyugat-Európában csak az üstökös megjelenésére emlékeznek, erre mifelénk pedig azt tartják, a győzelem emlékére rendelte el a pápa a harangozást.” Továbbá: „Ezernégyszázötvenhat óta, több mint ötszáz éve a keresztény országokban minden délben megkondulnak a harangok. Ez a déli harangszó emlékeztet arra, hogy a nándorfehérvári győzelemmel hazánk 65 békésebb esztendőnt nyert, Mátyás dicső korszakát, amelyben felvirágzott a kelet-európai reneszánsz.”

Forrás: Barta Gábor: *Nándorfehérvár 1456*. Budapest, 1985. 220., 313. és a kötet hátsó borítója.

Kommentár: A korrigálendőak a szokásokak ebben az esetben is: a pápa nem déli harangszót rendelt el, tehát a dicső csata esztendeje óta nem délben szólalnak meg a harangok minden országban. A többi megállapítás helyes, s ez a többi idézett elképzeléssel összefüggésben kellemes meglepetés. (Ez nem csoda, hisz a diadalról írt legjobb könyvről van szó.)

2. „A szintén haldokló Kapisztrán még fel tudta olvasni a pápa üdvözlő levelét, amelyben elrendelte, hogy minden országban, ahol Jézus hitét vallják,

a kereszténység és Európa megmentésére emlékezve, minden délben konduljanak meg a harangok. És ekkor Nándorfehérváron kongani kezdett a Szent Magdolna székesegyház harangja. Lassú, komoly zúgással szállott tova, át a mezőkön, hegyeken, határokon.”

Forrás: Földi Pál: *Hunyadi János, a hadvezér*. H. n. 2004. 181.

Kommentár: A legbizarrabb elképzeléseket ez az idézet tartalmazza. Ha nem tudnánk, hogy az ilyen kiadványokat az anyaországban piacokon és vásárokon tukmálják a gyanútlan „olvasóra”, s a „történész” szerző az SS Waffentől kezdve a Luftwafféig mindenféle ügyben szakértett már könyv formájában, jelentéktelenségének tudatában akár észre sem kellene vennünk. Sajnos, a mai kor ponyvájáról van szó, melyben a haszonsóvár szerzők büntetés nélkül abrakoltathatják az olcsó könyvre áhítózó olvasóréteget (amely piacon vásárol „könyvet”) ilyen és hasonló baromságokkal. Hogy egyébként miféle elveket és nemzetmentő szándékot követ a szerző, az a „könyv” hátlapján olvasható. Néhány részlet ebből: „E munka megkísérli Hunyadi Jánost, ezt a színtiszta magyar hőst – akinek valószínűsíthetően Árpád-vér is folyt az ereiben – az őt megillető piedesztálra helyezni.” Továbbá: „Új történelemhamisítók most azon buzgólkodnak, hogy bebizonyítsák: a déli harangszónak semmi köze Hunyadi világraszóló győzelméhez. Ne higgyünk nekik! Ez is tudatos része többek között a dicső magyar történelem és identitástudat szétzúzási kísérletének.” Nesze neked magyar történettudomány, művelődéstörténet és gyanútlan magyar olvasó! Ha most ijedősek lennénk, akár meg is ijedhetnénk ettől a zengzetes, nemzetféltő dörgelemtől!

3. „... a déli harangszót pedig III. Calixtus pápa (1455–58) rendelte el, hogy a török elleni harcra és imára buzdítson vele. A hazai művelődéstörténetben ez a harangozás a nándorfehérvári diadal emlékével kapcsolódott össze.”

Forrás: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon IV.* Budapest, 2005. 255. (Gyulai Éva szócikkében.)

Kommentár: A déli harangszót nem III. Calixtus rendelte el, a többi állítás, meglepő módon, helyes.

4. „II. Callixtus pápa a vár [Nándorfehérvár, 1456] védelme érdekében könyörgésként déli harangszót rendelt el.”

Forrás: Draskóczy István: *A tizenötödik század története*. (Magyar Századok sorozat.) Pécs, 2000. 198.

Kommentár: Meglepő, hogy ez a mondat történész tollán született meg, igaz, a magyar történelemnek egy egész százada fölött tartott szemlét könyvében. Ennek ellenére a mondat egyetlen állítása sem igaz, a pápa nevének írásában például két téves adat is van.

5. „III. Calixtus pápa a távoli Rómából csak imádsággal segíthetett, 1456. június 29-én elrendelte a déli harangozást és az Úrangyala elimádkozását Magyarországra győzelméért.”

Forrás: Török József: *A tizenötödik század magyar egyháztörténete*. Budapest, 2006. 100.

Kommentár: Mint már többször említettük, a pápa nem Magyarország győzelméért rendelte el az imádságot, s nem rendelt el déli harangszót sem. Az Imabulla mást tartalmazott.

6. „III. Calixtus pápa arra a napra, augusztus 6-ára, amikor megérkezett Rómába a híradás [a nándorfehérvári] győzelemről, az Úr színváltozása ünnepét helyezte, és hozzá rendelte a déli harangszót.”

Forrás: Marossy Endre: A nándorfehérvári diadal, 1456. *Honismeret*, 34(2006) No 4. 6.

Kommentár: A pápa az ünnepet valóban elrendelte, de déli harangszóról akkor sem rendelkezett.

Felsoroltuk és kommentáltuk tehát mindazokat az adatokat, amelyek a déli harangszó értelmezése és magyarázata kapcsán május eleje óta tudomásunkra jutottak. Nem lehetetlen, hogy vannak olyan közlések is, amelyek nem jutottak elénk. Ha az idézett adatokat egymás mellé tesszük, megállapítható, hogy elszomorítóan zűrzavaros kép tárul elénk, mintha napjainkra már nem lennének mindenki számára elérhető források, melyeknek alapján a kérdés megnyugtatóan tisztázható. Úgy látszik azonban, hogy akik a kérdéstről írtak, vagy csak érintették, korábbi elképzeléseket másoltak át, minden kritika nélkül. Elképzelhető tehát, hogy a művelt nagyközönség előtt is milyen zűrzavaros kép alakult ki a déli harangszóról.

Vizsgálatunk májusban megjelent első részében azt ígértük, hogy az évforduló után megnevezzük a forrásokat, melyeknek alapján ma már tisztán lehet látni a kérdésben; kerítsünk tehát erre is sort. Előbb azonban az olvasó elé tárjuk III. Calixtus pápa immár elhíresült Imabullájának azt a szakaszát, amely az itt tárgyalt kérdéssel kapcsolatos, s benne szerepel a harangozás rendeletének megfogalmazása.

„Hogy az egész nép, fajra és nemre való tekintet nélkül, ezeknek az imáknak és búcsúknak részese lehessen, megparancsoljuk és elrendeljük, hogy az összes városok, területek és helyek minden egyes templomában a három órai és esti ima között, tudniillik az esti imára való harangozás előtt, de legalább olyan tájban, egy vagy több zengő haranggal, hogy jól hallhatók legyenek, félórás időközönként háromszor harangozzanak minden egyes nap, ahogy este az Angyali üdvözletre harangozni szokás, és akkor ki-ki az Úr imádságát azaz a Miatyánkot és az Angyali üdvözlést, vagyis az Üdvözlégy Mária, kegyelemmel teljest háromszor mondja el. Azoknak, akik csak egyszer mondják, negyven napi, akik pedig háromszor térdén állva mondják, irgalmasan száz napi búcsút engedélyezünk az Úrban.”

Forrás: Érszegi Géza: Az év minden napján, délben mindörökre harangozni kell... Függelék. In: *Visy Zsolt szerk.: Déli harangszó*. Tanulmányok a pápai rendelet félezeréves jubileumára. Budapest, 2000. 198–199.

Kommentár: A nevezett Függelék az Imabulla teljes latin szövegét, s vele párhuzamosan magyar fordítását közli. Bár az eredeti szöveg ritkán szerepel a pápai bullák gyűjteményes kiadásaiban, akit mégis érdekelt volna, rábukkanhatott. A nándorfehérvári diadal 500. évfordulójára egyébként Vecsey Lajos elkészítette a bulla editio bilingvis változatát – a magyar fordítás saját munkája –, s azt 1955-ben Svájcban ki is adta. Ez persze nem lehetett sem nagyon elérhető, sem népszerű kiadás az anyaországban, ám akit a déli harangszó érdekelt, egyházi vonalon elérhette, mint ahogy néhányan el is érték, sőt hivatkoztak rá. Azt nem tudjuk (ma), hogy Vecsey az eredetiben szereplő „inter nonas et vespers” időpontot hogy fordította magyarra. (Az eredeti idézett időpont-megjelölését Pálvölgyi Endre, akiről később még szó lesz, „inter nonas et vespers” formában idézi, méghozzá egy nyomtatott kiadás alapján, Érszegi idézete a Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött eredeti bullakódex alapján került közlésre.) Érszegi Géza (általunk is idézett) fordítása Vecsey Lajos fordításának figyelembevételével készült.

Nos, a kedves Olvasó saját szemével láthatja, hogy a mindössze három évig uralkodó aggastyán pápa nem a déli időpontra rendelte el a török veszedelem elleni összkeresztény imádságot, s a vele összefüggő harangozást sem. Aki áttanulmányozza a kérdés irodalmát, megtudhatja, hogy a későbbiekben a kérdéssel foglalkozók mindent elkövettek, hogy a déli időpontra egyáltalán nem utaló pápai rendeletet valamiképpen déli időpontként határozzák meg. Az általunk is idézett elképzelésekben szerepel például a „délkörüli” időpont is, de egyesek értelmezése déli egy órára teszi a harangozás és imádkozás időpontját. Volt olyan értelmező, aki az estefelé időpontot említette, de azt nem vették komolyan. Felmerülhet tehát, hogy akkor miként alakult át a pápai rendelet, amely a délután három óra és az esti imádság közti, de inkább az utóbbihoz közeli időpontot határozta meg – kórusban hangoztatott déli időponttá.

Erre a válasz Érszegi Gézának a fentebbiekben már bibliográfiailag jelzett tanulmányában található. Előbb azonban a problematika másik tisztázandó kérdésére kíséreljük meg a választ megkeresni. Mivel III. Calixtus bullájának idézett részletében, de a korábbi és későbbi részekben sincs szó sem Hunyadi Jánosról, sem pedig annak nándorfehérvári győzelméről, akkor az a gond, hogy honnan az az elképzelés, hogy a pápai bulla a „déli” harangszót a nándorfehérvári győzelem előtti tisztelgés, a magyar fegyverek ereje feletti egyetemes főhajtás kifejezéseként rendelte el. Erre a kutatás megnyugtató választ adott, ami az alábbiakban foglalható össze.

A pontos történeti adatok fényében ennek a hiedelemnek felvetése is képtelenség: az Imabullát a pápa 1456. június 29-én bocsátotta ki Rómában, a nándorfehérvári diadal időpontja pedig 1456. július 22. A bulla tehát csaknem egy hónappal korábban íródott és került kibocsátásra, mint ahogy a győzelem valóban megtörtént. Erről a nyilatkozók vagy nem tudnak, s az elég

szomorú, vagy pedig tudnak, de nem akarnak róla tudomást venni. Ez pedig már a történelemhamisítás veszélyét rejt magában. Mindennek tudatában a kor viszonyait ismerő, józanul gondolkodók megnyugtató válasza leltek. Ez így foglалható össze.

A 15. század derekának hírközlési viszonyai közepette voltak olyan helyek, városok vagy országok, ahová a diadal híre előbb eljutott, mint a bullát ismertető pápai küldött vagy maga a kihirdetés, de voltak olyan helyek is, ahová szinte egyszerre. Így olvadhatott össze a diadal feletti öröm eredményezte harangzúgás és a pápa elrendelte harangozás. Budán is előbb értesültek a győzelemről, mint ahogy oda a bulla híre eljutott volna. A köztudatban tehát az csapódhatott le, hogy a pápa a pogány feletti győzelem tiszteletére rendelte el a „déli” harangszót. A kérdés releváns irodalma példákkal illusztrálja az említett szituációkat, hogy a győzelem híre előbb köztudottá vált, mint a török elleni imádkozásra felszólító pápai bulla. A két egymástól független tény összemosódásának és a későbbi hiedelem elterjedésében az is szerepet játszhatott, hogy a pápai hírvivők, akik Európa távolabbi városaiba mentek a bulla hírével és a belőle a keresztényekre háruló kötelezettségekkel, a pápa nevében a fohász, az ima foganatosságát is hangsúlyozták: íme, a Szentatya és a kereszténység egyetemes imája máris meghallgatásra talált, s győzelem született általa a török felett.

III. Calixtus Imabullája és a nándorfehérvári diadal közti összefüggés magyarországi közhiedelme tehát az elmondott rekonstrukciós kísérlet alapján tulajdonképpen a legnagyobb valószínűséggel levezethető, továbbra sincs válasz azonban arra, hogy miért tartja magát oly makacsul „a déli harangszó” hiedelme. Tudnunk kell ugyanis, hogy ennek Calixtushoz kapcsolására is törtétek kísérletek, a magyar művelődéstörténeti illúzió igazolására. Mint az idézett megnyilatkozásokban is szerepel, egyesek tudni vélik, hogy a diadal hírére, melyről Calixtus csak augusztus 6-án értesült, a pápa módosított bulláján, s akkor vette volna bele azt a pótlólagos kitételt is, hogy a „déli”, török elleni összkeresztény imaáhitat mellett a bulla egyben Hunyadi diadalának keresztény elismerése is. Mások úgy vélik, hogy a nándorfehérvári diadal alkalmából a pápa újabb bullát bocsátott ki. Ezek szép elképzelések, de ugyancsak az illúziók körébe tartoznak, hisz ezt semmivel sem lehet bizonyítani, s nem is bizonyította eddig senki.

A talány azonban megoldódott: ma már tudjuk, hogy ki rendelte el a déli harangszót, s az hogy kapcsolódik III. Calixtushoz és – igaz közvetve – a nándorfehérvári diadal emlékéhez. Ennek felvezetéséhez azonban tudni kell, hogy a 15. század zűrzavaros európai történelmében a nándorfehérvári diadal fölötti örömhangozás kurta életű volt: Hunyadit is, a diadalt is, Calixtus Imabulláját is szépen elfeledték a század végére, annál inkább, mert a harangozás olcsóbb volt, mint pénzt áldozni a török elleni hadjáratokra, s a vele való kereskedés mindenesetre sokkal gyümölcsözőbb volt, s különben is

a Balkán és Magyarország messze volt Európától. S a török egy rövid időre lélegzetvételhez juttatta a nyugati világot, továbbá Calixtus hamar elhunyt. Barta Gábortól már idéztük, hogy Európa az ugyanabban az esztendőben (1456) felbukkant üstökösre emlékezett csupán, a magyarok meg talán arra, hogy Hunyadi diadalának emlékére rendelte el a pápa a déli harangszót.

Mivel a török veszély a 15. század végén újra nagy volt, sőt talán nagyobb is, mint fél évszázaddal előbb, Hunyadi János korában, az 1500-ban uralkodó pápa, VI. Sándor elővette III. Calixtus 1456-ban kiadott Imabulláját, s annak alapján új rendeletet bocsátott ki. Ebben voltaképpen ugyanazt írta elő a kereszténység számára, mint elődje: imádságot a török veszély ellen, búcsút ígérve a fohászzkodóknak. Két dolgot azonban a pápai rendelettel megváltoztatott: elrendelte az imára serkentő *déli harangszót*, s a rendelet *örök időkre* szólt a keresztény világban. Déli harangszóról tehát a keresztény világban fél évszázaddal Hunyadi diadala után lehet csak beszélni. Ezért is ünnepelte a kereszténység éppen 2000-ben a déli harangszó 500 esztendőjének jubileumát. Érszegi Gézátt idézzük: „Hogy harangszó szólítsa imára a híveket a kereszténység védelmében, az III. Calixtus pápának köszönhető. Hogy ez minden délben így legyen, azt VI. Sándor pápa rendelte el fél évezrede a jubileumi Szentév kellős közepén.”

Az eddig elmondottakból világos tehát, hogy nem Calixtus rendelte el a déli harangszót; az általa elrendelt harangszó – mint láttuk – 15 óra után és az esti ima előtt nem Hunyadi diadalának emlékére szólalt meg; a VI. Sándor által valóban elrendelt déli harangszó nem a nándorfehérvári diadal óta szólal meg a keresztény világban, hanem csak fél évszázad múlva. Són, ugyi! – mondhatnánk ezúttal is, de ma már nincs kedvünk hozzá. Több okból kifolyólag is.

Melyik lenne most már az a releváns irodalom, amelynek alapján az Olvasó maga is ellenőrizheti a magunk két dolgozatkájában (kommentárjában) kifejtett cáfolatokat, majd a közhiedelemmel szöges ellentétben álló megállapításokat „a nándorfehérvári diadal emlékére elrendelt déli harangszó” kérdéskörével kapcsolatban?

1. *Pálvölgyi Endre: A nándorfehérvári diadal és a déli harangszó.* Egy kultúrtörténeti illúzió eredete. *Filológiai Közlöny*, 10(1964) No 3–4. 380–387.

Mivel a magyar társadalom 1956-ban, a nándorfehérvári diadal 500. esztendőjének idején éppen forradalommal és szabadságharccal volt elfoglalva, föltehetően ezért került közlésre csak jóval később ez a filológiaiilag káprázatosan aládúcolt tanulmány. A szerző alapján véve annak járt utána, hogy mikor alakult ki az a művelődéstörténeti illúzió, amely III. Calixtus Imabullája és a nándorfehérvári diadal között vél találni összefüggést, különösen a déli harangszó vonatkozásában. A magyar köztudatban rögzült illúziót a 19. század derekáig vezeti vissza, onnantól idézi azokat a történeti munkákat, egyházi kézikönyveket és monográfiákat, melyekben az illúzió kialakulá-

sának írott, szöveges előzményei vannak. Voltaképpen tehát a millenniumi Magyarország és a későbbi, trianoni Magyarország köztudatában hintette el a hivatalos politika, az egyház és a történettudomány, elsősorban az oktatás eszközeinek és lehetőségeinek kiaknázásával a nemzeti dicsőség pápai bullával igazolt és megerősített tévhitét. A szövegben bizonyos fasisztázás is előfordul, ez azonban nem változtat a kérdéskörrel kapcsolatos történeti faktumokon, s mi ma már nem tudjuk, hogy a 20. század harmincas–negyvenes éveiben az akkori hatalom hogy élt vissza, különösen a rádió eszközeivel, a déli harangszó eredetével és hagyományával. Az illúzió kialakulását a nemzetközi irodalomban is végigkíséri a szerző egészen a 15. század végéig és a 16. század elejéig, egy német humanistát és tudóst idéz (Cuspinianus), aki a 16. század elején minden évben megfordult Budán, s ott déli egy órakerékkel tapasztalni harangozást, ami – szerinte – jelt adott, hogy imádkozzanak a győzelem emlékére az elesett keresztény hívókért. Pálvölgyi idáig vezeti vissza a Magyarországot a 19. század dereka óta kialakított illúzió forrását.

A tanulmány úgy beszél a déli harangszóról, mintha azt Calixtus rendelkezte volna el, bár idézi az Imabulla vonatkozó részletét (latinul, nyomtatott forrásból), ahol világosan a *nona*, vagyis a délutáni 3. óra és a *vesperás*, vagyis az esti imádság ideje közé teszi a pápa a török elleni imát és az ezt jelző harangszót. (A szövegben a jelzett rész fordítása: „mindenütt a világon, a reggeli és esti harangszó közti időben, mégpedig az esti harangozás előtt”.) Fontos, eligazító adatokat olvashatunk az alábbi mondatban: „A legtöbb helyen azonban hamarosan feledésbe merült ez a szokás, [a harangszó] még magában Rómában is. 1500-ban VI. Sándor pápa kénytelen volt megújítani III. Calixtus rendelkezését, ennek ellenére a bulla tényleges végrehajtásáról csak a XVI. század második felében gondoskodnak királyi és egyházi rendeletekkel. Ez azt mutatja, hogy ténylegesen csak ez idő tájt honosodott meg a déli harangszó Európa különböző országaiban. A most említett rendeletekben azonban már sem III. Calixtus bullájáról, sem a nándorfehérvári győzelemről nem történik említés.” (Pálvölgyi: 386–387.) Gondolom, Pálvölgyi tanulmánya nem arathatott kirobbanó sikert a nemzetféltő auktorok körében, lásd például a főntebb citált Földit, aki ezt a dolgozatot föl sem veszi opusának irodalomjegyzékébe.

2. Szűcs Jenő: *Miért szól délben a harang?* *História*, 3(1981) No 4. 13–15.

Kommentár: Ez a dolgozat is alapjában véve évfordulós. A diadal 525. évfordulóján jelent meg, s ugyanazokat a problémákat taglalja Hunyadi és a déli harangszó kapcsán, amit Pálvölgyi dolgozata bő másfél évtizede már vizsgált. (Arra hivatkozás nincs, hogy Szűcs Jenő ismerte volna Pálvölgyi dolgozatát.) Szűcs – akárcsak előtte Pálvölgyi – még nem ismerte azokat az írásos kortársi adatokat, amelyek VI. Sándornak tulajdonítják a török veszedelem elleni imádság déli időponthoz való kötését, tehát azt a pápai szándékot, hogy az előd (III. Calixtus) rendeletét megújítva, de annak harangozási

időpontját megváltoztatva, újra az ima fegyveréhez nyúlt a török veszedelem ellen. Szűcs számára tehát az egész problematikában nem az jelenti a gondot, hogy Calixtus rendelte-e el a déli harangszót, mert ezt evidensnek tekintti, hanem egészen más: az egymásnak ellentmondó időpontok. Íme ezek saját szavaival: „Kevesen vannak, akik ne úgy tudnák, hogy a déli harangszó az 1456. július 22-i nándorfehérvári (belgrádi) győzelem emlékét idézi. A középkori történelemben otthonos kevesek viszont régóta tudják, hogy a déli harangozást elrendelő bullát a valóságban több mint három héttel a győzelem előtt, 1456. június 29-én hirdette ki III. Calixtus pápa, olyan időpontban, amikor az ostrom el sem kezdődött.” Szűcs tehát dolgozatának legelején olyan déli harangszóról beszél, melyet Calixtus rendelt el. A 15. század derekának viszonyait elemezve viszont, amikor a nándorfehérvári ostrom, majd Hunyadi diadala balkáni és magyarországi kontextusát mutatja be, már nincs szó határozott déli időpontról: „A pániknak [a pánikot az egy hónapon át világitó hatalmas üstökös okozta] és a Magyarországról érkező híreknek ebben a légkörében adta ki III. Calixtus pápa 1456. június 29-én az utóbb Bulla orationum néven emlegetett bullát, amely elrendeli, hogy minden templomban mondassék el meghatározott szövegű ima a »pogányok ellen«, továbbá hogy a kereszténység valamennyi templomában naponta, az addig szokásos reggeli és esti harangszó közt, »deltájban« háromszor kongassák meg a harangokat.” Továbbá később: „Ilymódon elmondható, hogy a déli harangszó eredetileg voltaképpen nem egyebet hirdetett, mint a kereszties eszme végső csődjét.”

Szűcs tehát egyrészt déli harangszóról beszél, másrészt egy másik, bizonytalanabb időpontot, a „deltájban”-t is említi. Továbbá ő is a reggeli és esti ima közé teszi az imádkozást és a harangozást. Nem járhatott az ő kezében sem az eredeti szöveg, s nem szembesült az inter nonas et vespas kérdésével? Nem lehet tudni. Ő is tehát, akárcsak Pálvölgyi, végig déli harangszóról beszél, anélkül, hogy felmerülne benne a gyanú az időpont kapcsán. Arról azonban beszél, hogy a bullával III. Calixtusnak nem volt más szándéka, mint az, hogy a kereszténység imáival segítse a török ellen harcolókat. Közben Hunyadi diadalt aratott, s Szűcs megjegyzi: „De maga a győzelem idővel »korrigálta« a déli harangszó jelentését és értelmezését is.” Hogy végül hogy alakulhatott ki a déli harangszó és a diadal közötti összefüggés, arról Szűcs úgy véli: „Amikor [Calixtus] a következő hónapok folyamán [Hunyadi győzelmét követően] számos brévéjével, szerte Európában szorgalmazta az »Imabulla« kihirdetését, már maga is új értelmezést adott annak: mint-hogy Isten győzelemre segítette a keresztények fegyvereit, a déli harangszó alatt elmondott imák egyben a hálaadás imái legyenek. Ilymódon maga a pápa teremtett – igaz, laza – kapcsolatot a harangszó és a győzelem között.” Szerzőnk tehát, bár nyilván maga is tudta, hogy alapjában véve történetileg igazolhatatlan tényeket tartalmaz a Hunyadi győzelmével összekapcsolt déli harangszó művelődéstörténeti illúziója, kísérletet tett az összeegyeztethet-

lenek összeegyeztetésére. (Nála nincs utalás arra, mint Pálvölgyi dolgozatában, hogy e hiedelem elterjedésében és masszív megmaradásában milyen szerepet játszott a politika és a közoktatás.)

Amennyiben a mítosz alapján véve eredetmagyarázó hagyományt fogalmaz meg, akkor – folklorisztikai tekintetben – a Hunyadi nándorfehérvári diadalát ünneplő, évszázadok óta folyamatos déli harangszó minden keresztény templomban (sőt: az egész világon!) története tulajdonképpen eredet- és történeti mondai minőségeket csillant meg. Ha az Olvasó egymás mellé teszi az ebben a dolgozatban és májusi első részében közzétett citátumokat, tehát azokat a szövegeket, melyekben valaki(k) a déli harangszó eredetét taglalják, szépen láthatja a változatokban élés példáit, vagyis e szövegek folklór-szövegekként funkcionálnak, akár egy Mátyás-monda, Szent László-monda vagy más ilyen. Nem arról van-e itt szó, hogy alapján véve a Hunyadi-mondakör egy eddig folklorisztikai tekintetben nem regisztrált típusával állunk szemben? Ha ugyanis e szövegeket folklórnak fogjuk fel, akkor a bennük megfogalmazott „faktográfiát” nem szükséges a história vagy kultúrhistoria tényeivel ütköztetni, hisz mindkettő másként funkcionál. Mint az idézett szövegek bizonyítják, a folklorizálódás folyamata legalább másfél évszázada folyamatos, annak ellenére, hogy a „hivatalos kultúra” tagadja e szövegek folklórszöveg voltát, s a bennük tagadhatatlanul megfogalmazott folklórvalóság szintjét történeti valósággá kívánja tenni. (Arról már nem is szölok, hogy e szövegeknek akár szintagmatikai és paradigmaticai tengelyét is vizsgálni lehetne, mint bármely másik eredet- vagy történeti mondanak.)

Szűcs Jenő konklúziója: „A déli harangszó összekapcsolása a nándorfehérvári győzelem emlékével végeredményben a történelem nem gyakori önkorrektívái közé tartozik.” Ma már, valószínűleg, másként kellene fogalmazni: mindaddig, míg a nagyközönség nem veszi észre azt a választóvonalat, amely az általában illúzióromboló történelmi valóság faktográfiája, és az általában illúziótápláló, s állami és politikai eszközökkel is csinosított folklórvalóság között húzódik, addig a „szintiszta magyar hősről”, a „piedesztálról”, „a dicső magyar történelem és identitástudat szétzúzásáról” hablatyoló vadmagyarok zagyvaságaira számítani lehet. Mint ahogy jómagunknak is tudomásunkra hozták némelyek, hogy hát az igen szép, amit mi firkálunk Hunyadiról, a turulról meg hasonlóról, de ezzel voltaképpen a nemzettudatot romboljuk, meg hát a kisebbség meg a szórványmagyarság stb. Csak emlékeztetőül: voltak, nem messze ide, a nemzeti nagylét eszméinek felvetett állú, rigómezei hirdetői, akiknek gyászos végéről meggyőződhattünk. S híveik, követők virtuális nemzeti gyásza is fejük felett lebeg. Nem biztos, hogy mindenki hős, aki belehal rögeszméibe. Jó lenne egyszer már végre tanulni és megtanulni valamit; hogy meg is maradjunk.

Bár, mint emlékezhet a kedves Olvasó, májusi cikkünkben arról is medítálgattunk, hogy azt a cikket sem fogja elolvasni senki, s minden (pél-

dául a déli harangszó eszement nyúzása és értelmezése) a régi, megszokott mederben fog folytatódni. Ma már, ennek a jubileumi esztendőnek végén úgy látjuk, hogy a remény vékonyka sugara mégis megcsillant. E dolgozatka mostani részének elején említettük, hogy a nándorfehérvári diadal központi (kalemegdáni) évfordulós ünnepségének koreográfiája mintha megbicsaklott volna. Szabadjon itt elmondanunk, hogy mire gondolunk. Még az ünnepség előtt, 2006. július 15-én adta tudtunkra a tömbmagyarság kebelére szerelmesen odasimult napilapunk egyik cikke az alábbiakat: a VMMSZ főtítkára, aki egyébként díszmagyarban szokta végigciterázni a Szomorúan szól a magyar nóta című nemzetmentő koncertjeit, nyilatkozta a *Magyar Szó*-ban: „A déli harangszó a keresztes hadjáráthoz való csatlakozásra szólított fel, és nem a nándorfehérvári győzelemhez kapcsolódik, a véletlen egybeesés folytán a nép mégis az utóbbihoz kötötte. Ezen hiedelem tiszteletben tartásaként a koszorúzáskor hat Kárpát-medencei harang hangjából készített zenei összeállítás csendül fel. A harangszó az egész Kárpát-medencei magyarság jelenlétét szimbolizálja – ismertette a programot dr. Szöllősy Vágó László. – Nem nosztalgizálni akarunk, hanem kegyeletadásra készülünk.”

Nem óhajtjuk megmagyarázni Főtítkár Úrnak, hogy nem a déli harangszó és nem a keresztes hadjáráthoz való csatlakozásra szólított fel. A többi stimmel. Nem voltunk ott az ünnepségen, de reméljük, hogy a mondottak szellemében zajlott le. Hogy a Kárpát-medence harangjai tisztelegtek a diadal emléke előtt, az jó. A harang szava ugyanis Isten szava, s ha hat szól együtt, az igazán jó. Nem vagyunk azonban biztosak benne, hogy ez volt az eredeti elképzelés is. Mintha valaki – közben – megmagyarázta volna, hogy mi köze is van (vagy nincs) Hunyadihoz, Nándorfehérvárhoz a déli harangszónak. El tudjuk képzelni, miféle nemzetmentő szövegek dühöng-hettek volna, ha Főtítkár Úr (és Elnök Úr, aki ugyan be volt harangozva a programba, de mégsem volt ott) nem olvas hozzá valamit az utolsó pillanatban, s esetleg nem szólnak oda nekik valakik, hogy hátrább az agarakkal, a dolog ennél kissé összetettebb, még kampanológiai tekintetben is. Mindegy. A remény sugara fölcsillant, s ezt még egy adat megerősíti.

Ugyanaz a *Hét Nap*, mely az idén tavasszal, de még nyáron is, miközben folytak az előkészületek a belgrádi központi ünnepségre, nem egy cikkében, közleményében, sőt költeményében! taglalta a déli harangszó és a nándorfehérvári diadal összefüggéseinek ügyét (ezeket idéztük is a két kommentárban!), az ünnepség kapcsán valóban hátrább parancsolta az agarakat. Tudható ugyanis, hogy a VMMSZ parancsnoki kara a *Hét Nap* holdudvarába tartozik, s – mint említve lett – Elnök Úr, aki – mit ád Isten! – éppen a hetilap főszerkesztője is, nem jelent meg az ünnepségen. Mindez véletlen lenne? Megjelent továbbá a *Hét Nap* és a Vajdasági Keresztény Ifjúság közös ünnepi kiadványa a jubileumra, a *Magyar Szó* és a Forum Nyomda támogatásával. Címe: *Nándorfehérvár 1456*. Szerzője: Cseh Valentin, aki nem itteni

illetőségű. (Szabadkán senki sem tud épeszű szöveget előállítani, ha fontos évfordulóról van szó?) A szöveg (egyíves füzetke) végére a hetilap munkatársa írt „utószót”, *Nándorfehérvár és az utókor* címmel. A legnagyobb meglepetés: sem a főszövegben, sem ebben az utószóban nem történik említés a déli harangszóról, ezzel összefüggésben Hunyadiról stb. Pedig az utószóíró ez év márciusában még vastagon harangozott Hunyadi diadalának tiszteletére a *Hét Napban*, s ezt a szöveget idéztük is májusi kommentárjainkban. Mindezek után jóleső érzéssel lehet konstatálni, hogy a *Hét Nap* elkezdett olvasni, tájékozódni, például a déli harangszó ügyében is. Ebben látjuk tehát a remény fénysugarát Szabadka vonatkozásában is.

Ami az itt boncolgatott kérdéskör releváns irodalmának talán legfontosabb dokumentumait illeti, ezek megjelentek (még 2000-ben) a *Visy Zsolt szerkesztette Déli harangszó* című kötetben. Benne olvasható III. Calixtus Imabullájának teljes latin és teljes magyar fordítású szövege. S itt lelhető meg a kérdéskör valószínűleg legfontosabb dolgozata: Érszegi Géza tanulmánya, melynek megismerése nélkül nem lehetett volna eljutni a déli harangszó ügyeinek megnyugtató tisztázásáig. (A kötet és az említett dolgozat[ok] pontos könyvészeti adatait föntebb már idéztük!) A kötet más tanulmányokat is tartalmaz, például pompás harang (és harangozás-) történetet, Kapisztrán Szent János életét és tevékenységét taglaló dolgozatokat, sőt egy tanulmányban megrajzolásra került a kor széles történeti panorámája is. Ritkán vehet kezébe az olvasó ilyen kitűnő könyvet. Ezt a könyvet, mely hat éve létezik, errefelé nem vette észre senki?

Végezetül, ha már a déli harangszó eredetének releváns irodalmáról van szó, tűnjék akár ízléstelenségnek is, nem tesszük meg, hogy a magunk vonatkozó dolgozatkáját meg ne említsük, legalább a bibliográfiai adatok szintjén. A *Magyar Szó 2006-os Naptárában* jelent meg, gyakorlatilag még 2005 végén, *A nándorfehérvári diadal és a déli harangszó összefüggései* című dolgozatkánk (84–87. p.), amelyet némileg karcsúsított címmel, újra közzétettünk a *Létünk* folyóirat jubileumi számában is: *Létünk*, 36(2006) No 2. 107–110. A cső végén a lukat természetesen nem ez a dolgozatka fedezte fel: a benne foglaltak szinte kizárólag Érszegi Géza tanulmányán alapulnak. Hogy a magunk szövege már egy esztendeje publikus, s két helyütt is olvasható, az nem véletlen: tudni lehet, hogy a naptárkiadás milyen olvasóközönséget céloz meg, s azt is, hogy egy tudományos folyóirat miféle rétegnek íródik. Tehát dolgozatkánk – virtuálisan – a teljes itteni olvasóközönség rendelkezésére áll(t). De nincs nyoma annak, hogy bárki is tudomást vett volna róla, mint ahogy az említett releváns irodalomról sem. Ha csak a hétnaposok nem, de efféle illúzióban ringatni magunkat teljes képtelenség. Remélhető, hogy a Visy Zsolt-féle mű kapcsán kaptak észbe, még az utolsó pillanatban.